ETHNO-CULTURAL IDENTITY AND THE POLITICS OF RECOGNITION. SOME PHILOSOPHICAL REMARKS

Daniel Cojanu, Assist. Prof., PhD, "Valahia" University of Târgoviște

Abstract: Although the ethno-cultural identity is an undeniable anthropological fact, it is regarded with reserve. The claims of identity are seen as a potential threat to human rights and democracy in general. Anthony Smith identified the symbolic processes through which the majority ethnic groups have the tendency to turn into national states, associating a territory, a homeland. Based on the experience of some multicultural countries, the deontological liberalism (Rawls) claims the neutrality of public space and send the cultural differences in the private sphere, along with other optional affiliations and moral convictions of people. The Canadian philosopher Charles Taylor argues that the cultural difference must have relevance in organizing the public space by applying the recognition policies. This means that the protection of individual natural rights must be accompanied by the recognition of the collective rights: the rights of minorities (Kymlicka) or the cultural rights (Taylor, the group of Fribourg). I am interested to explore the anthropological foundations of ethnicity and to restore a line of romantic interpretation of cultural rights, which begins with Herder and is taken over by the communitarians today.

Key words: cultural identity, politics of recognition, collective rights, ethno-symbolism, Herder

Relațiile sociale într-o lume deschisă spre globalizare nu pot fi reglementate doar juridic sau printr-o politică a neutralității și a drepturilor naturale. Revendicările în numele dreptății sociale și al libertăților fundamentale au fost completate cu revendicările identitare. Grupurile de tot felul și indivizii care le compun pretind nu doar drepturi și bunăstare, o justă distribure a bunurilor materiale, ci și o recunoaștere a bunurilor simbolice (Fraser, 2004) Identitatea, îndeosebi cea a comunităților culturale are nevoie de recunoaștere publică, invocându-se un drept fundamental al culturilor și al comunităților etno-culturale de a-și exprima specificitatea și de a prezerva această specificitate. Este motivul pentru care s-au realizat o seamă de dezbateri în cadrul UNESCO în special de către Grupul de la Fribourg (Fribourg, 2007). Intrarea în scenă a drepturilor culturale este și o urmare a impactului și audienței pe care le au cercetările antropologice pentru studiul societăților multiculturale. Frecvența cu care sunt invocate drepturile omului astăzi pare să fie concurată doar de frecvența cu care este invocat relativismul cultural atunci când se întreprinde o evaluare lucidă şi obiectivă a raporturilor dintre grupurile etnice şi religioase în peisajul social actual.

Drepturile omului, înţelese mai exact ca drepturi naturale inalienabile şi imprescriptibile ale indivizilor umani, trec în ochii opiniei publice drept achiziţii neproblematice ale modernităţii politice şi juridice ce desfid orice tentativă de a le rediscuta statutul ontologic şi relevanţa normativă. La aceste drepturi se apelează îndeobşte pentru a contracara orice politică opresivă sau discriminatoare la adresa indivizilor sau a minorităţilor. Întrucât alcătuiesc trama de nedepăşit a oricărei dezbateri politico-juridice de substanţă, fiind instanţa regulativă supremă a raporturilor practice dintre oameni, drepturile sunt tratate ca subînţelese şi învestite cu o realitate substanţială. Concepute iniţial drept criterii *regulative* de finețe, au devenit pe nesimțite, datorită îndelungii lor aplicări şi invocări, *substanţe*, ingrediente constitutive ale naturii umane.

Problematică este, deci, de aceea, susţinerea simultană a drepturilor naturale şi universale ale omului şi a relativismului cultural, de exemplu. Pot fi întâlnite persoane care afirmă ambele teze nonşalant, fără să se simtă stânjenite de inconsistenţa crasă a asertării simultane şi sub acelaşi raport a celor două poziţii. Şi mai ciudat e că acceptă că teoria drepturilor omului se sprijină pe o teorie a naturii umane generice, în care drepturilor

BDD-V58 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:25 UTC)

naturale le-ar reveni statutul unor invarianţi antropologici universali, asemenea raţiunii sau aptitudinilor lingvistice. Iar despre aceste universalii se afirmă că au consistenţă ontologică.

De aici până la tratarea omului generic (care este în fapt un postulat, un experiment mintal necesar formulării teoriei şi investirii ei ulterioare cu forţă normativă coercitivă şi prescriptivă) ca om real, în carne şi oase, nu este decât un pas. Logic, este corectă şi legitimă întrebarea: care sunt elementele determinante, definitorii pentru înţelegerea omului, trăsăturile naturale universale sau determinările culturale particulare? Un relativist cultural consecvent, ar observa în primul rând statutul de postulat teoretic atât al omului generic, cât şi al drepturilor naturale universale care-l definesc. Pentru relativistul consecvent, este limpede că şi aceste exigenţe normative cu ambiţie de universalitate sunt tot nişte convenţii, utile pentru susţinerea anumitor practici sociale şi politici revendicative specifice unei anumite epoci şi culturi.

Prezența grupurilor identitare generează probleme în cadrul democrațiior liberale contemporane. Recunoașterea pe care aceste grupuri o pretind apare în opinia curentă ca o amenințare la adresa ordinii publice și a formelor de viață comunitară. Din acest motiv, grupurile identitare și identitățile moștenite sunt discreditate în timp ce grupurile de interes și identitățile alese sunt recunoscute ca legitime. Ostilitatea față de tradiții și față de identitatea de apartenență provine și din faptul că valorile fondatoare ale acestora nu sunt negociabile, iar interesul este. Grupurile identitare nu trebuie confundate cu grupurile de interes. Un grup de interes se poate constitui perfect fără să existe o identificare mutuală între membrii săi.

Pentru ca un individ să se apropie de un grup de interes, nu trebuie decât să împărtășească același interes instrumental cu ceilalți membri ai grupului. Chiar și grupurile identitare pot apăra interesele mebrilor lor, dar această activitate nu va fi socotită rațiunea de a fi a grupului și nu este nicidecum o consecință necesară a existenței sale. În acest caz, interesul nu este un element fondator, ci doar un derivat al existenței grupului. Amy Gutmann rezumă astfel diferența dintre cele două modele de de grup: „dintr-o perspectivă paradigmatică, pentru politica grupurilor identitare contează *ce sunt* grupurile, în vreme ce pentru politica grupurilor de interes contează *ce vor* oamenii" (Gutman, 2003, p.15)

Spre deosebire de grupurile de interese, care se destramă atunci când ineresul convergent dispare sau a fost satisfăcut pentru toți cei care au aderat, grupurile etno-culturale se fondează pe valori, au persistență și structură, în ciuda sincretismelor și aculturațiilor datorate împrejurărilor istorice. Interesele, fatalmente individuale, nu pot genera decât cooperare contractuală (deci condiționată de respectarea înțelegerii). Numai valorile pot suda ţesutul social, pot întreține solidaritatea, care este comuniunea de destin a unei comunități. În consecință, identitatea culturală este o identitate colectivă, care se aplică atât grupurilor, cât și indivizilor în măsura în care aparțin acestor grupuri. Poți aparține unui grup prin origine sau prin afiliere, dar nu optional. Comunitățile culturale nu sunt rezultatul deciziei voluntare și interesate a membrilor lor de a trăi împreună. De regulă, identitatea culturală e percepută ca o identitate moștenită, legată mai degrabă de originea și de ereditatea cuiva. Poți să renegi cultura de origine, dar prin aceasta o afirmi. Și o renegi nu pentru a te situa în afara oricărei culturi, ci pentru a căuta altă cultură, care să răspundă nevoilor tale. Putem afirma împreună cu Joseph de Maistre „Am văzut în viața mea francezi, italieni, ruși, etc.. Datorită lui Montesquieu am aflat că există persani; dar în ce-l privește pe omul ca atare, declar că nu l-am întâlnit niciodată; dacă într-adevăr există, atunci eroarea îmi aparține "(De Maistre, 1994)

Revendicările identitare sunt percepute ca fenomen reacționar, ca aspirație irațională de a reveni la trecut, la un stadiu depășit, ca încercare de a se sustrage legii sau de a crea un stat în stat. De aceea, identitățile alese sunt privite ca singurele legitime, iar culturile ca forme contingente de viață în comun, care pot eventual să dispară în favoarea unor forme de

BDD-V58 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:25 UTC)

cooperare și aranjamente raționale; identitățile moștenite (tradițiile, religiile), întrucât fondează viața socială pe determinism și pe apartenențe care limitează libertatea agenților, sunt privite cu suspiciune. Castells, care a descris tensiunile pe care le cunoaște identitatea culturală într-o societate în rețea, afirmă: „Cu toate acestea, apărătorii comunității ar argumenta, fapt ce e în acord cu propriile mele teze, că în genere oamenii rezistă procesului de individualizare și atomizare socială și tind să se grupeze în forme de organizare comunitară, care în timp generează un sentiment al apartenenței și, în cele din urmă, în multe cazuri, o identitate culturală comună" (Castells, 1997, p.64)

Clifford Geertz vorbește despre atașamentul primordial al individului față de lume, care se exprimă ca atașament față de un cadru particular de viață. Acest atașament emană din datele existenței sociale a oamenilor: contiguitatea, relațiile de rudenie, faptul de a te fi născut într-o cultură particulară, cu o anume religie, limbă maternă, faptul că împărtășești aceleași practici sociale. Potrivit lui Geerz, afinitățile biologice, genetice, de grai, de credințe, atitudini, obiceiuri sunt percepute de oameni în același timp ca inexprimabile și copleștoare: „Prin atașament primordial se înțelege ceea ce se degajă din datele cele mai generale ele existenței, sau, întrucât cultura este profund implicată, din datele existenței sociale; e vorba de contiguitatea și legătura trăită, dar mai presus de acestea, de faptul de a te fi născut într-o comunitate religioasă particulară, comunitate ce vorbește o limbă anume, ba chiar un dialect al acestei limbi, de faptul de a urma anumite cutume și practici sociale particulare. Această solidaritate de sânge, limbă și obiceiuri e percepută ca o prezență inefabilă și copleșitoare, ca operând coercitiv atât exterior, comportamental, cât mai ales interior." (Geertz, 1963, p. 109)

Acest atasament primordial este legat de sentimentul apartenenței și de simbolistica *înăuntru-în afară* a identificării. Dar poate fi asociat și cu alte relații sociale și atașamente, cum sunt cele de rudenie, de vecinătate sau teritorialitate, cu atașamentul față de limba comună, obiceiuri comune, față de mituri și simboluri ale unei originim comune. Acest atașament este baza identificărilor care configurează sentimentul apartenenței la o comunitate etno-culturală, la o tradiție. Totodată explică de ce identitatea culturală are o pondere preeminentă în structurarea identității individuale. Fie că alimentează proiectele și discursul politic etno-naționalist, atunci când e vorba de grupuri majoritare, fie că susțin revendicările identitare și politica de recunoaștere atunci când e vorba de minorități care se străduiesc să conviețuiască în peisajul multicultural. Și într-un caz și în celălalt, miza este păstrarea identității. În timpurile postmoderne, lupta pentru libertate sau dreptate socială a fost înlocuită de lupta pentru recunoaștere, îndeosebi a identității. Potrivit lui Smith, (1986, pp. 22–31, 1991, p. 21) o etnie este o comunitate caracterizată printr-un nume colectiv comun, mituri împărtășite o origine comună, memorie, amintiri istorice comune, o asociere cu un teritoriu determinat și un sentiment al solidarității.

Prin „sentiment de solidaritate" Smith înțelege sentimente profunde de angajament față de grup exprimate prin valori și acțiuni altruiste. Acesta include un simț al apartenței la un grup etnic comun, care în perioade de criză e privit ca superior altor forme de identificare socială. Cu alte cuvinte, solidaritatea etnică este o condiție esențială a apartenței la un grup etnic și depășește orice alt tip de atașament individual sau colectiv, atașamente ca cele bazate pe clasă, religie, politică sau afiliere regională. Deși solidaritatea grupului poate varia și se poate schimba în timp, incluzând unul sau mai multe straturi ale societății, cum arată Smith (1986, p. 30), pentru a vorbi despre o etnie în sensul adevărat al cuvântului trebuie ca acest simț al solidarității să anime măcar straturile superioare, educate ale comunității, pentru ca acestea să o poată comunica celorlalte niveluri ale societății. Vom numi etnicitate apartenența la o etnie pe baza unor elemente culturale împărtășite. Cultura are un sens antropologic, dar și un sens normativ, existențial. „Un grup etnic este un tip de colectivitate culturală, unul care se întemeiază pe rolul miturilor despre originea comună, pe memoria

BDD-V58 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:25 UTC)

faptelor istorice și care poate fi recunoscut datorită unuia sau mai multor diferențe culturale precum religia, obiceiurile, limba sau instituțiile”(Smith, 1991, p. 20) Deși socotește colectivitatea etnică drept rezultatul intervenției memoriei istorice și a resemnificării simbolice, cu alte cuvinte un proces cultural, Anthony Smith înțelege bine că etnogeneza ca fapt antropologic și creație simbolică reluată și reinvestită, perpetuată este un dat, cultura este mediul, datul natural al omului, și comunitățile etnice sunt culturale și naturale în același timp.

La începutul romantismului, Herder considera că numai în cadrul unei culturi particulare se realizează deplin umanitatea fiecărui om. Nu există o natură umană, o „umanitate” aparte, universală, separată de culturile particulare în care trăiesc oamenii. Aceasta nu înseamnă că nu există natură umană, numai că ea se livrează doar contextual, mediat. Iar contextul cultural, deși poate fi judecat ca accident la scara universului, întreține cu individul uman pe care îl determină o relație privilegiată, esențială. Ceea ce face din identitățile colective, moștenite elemente de neignorat pentru profilul individual. Identitatea culturală este altceva, este tipul de identitate care, ca orizont de nedepășit al condiției umane, se exprimă prin înrădăcinări, persistență, fidelitate față de anumite principii formative, stil. Particularul, limita, specificul local, diversitatea sunt investite cu valoare. Natura: „A sădit în inima noastră aplecarea spre diversitate; a pus o parte a diversității într-un cerc strâmt din jurul nostru; a mărginit vederea omului, astfel încât, prin puterea obișnuinței, cercul să devină un orizont dincolo de care acesta să nu poată să vadă, nici măcar să speculeze. Doresc, caut și adopt tot ce este înrudit cu natura mea, tot ce poate fi asimilat de ea; dincolo de asta, generoasa natură m-a înarnmat cu insensibilitate, indiferență, orbire, care se pot chiar preface în dispreț și silă.” (Herder, 1774, pp. 509-510)

Putem vedea în filosofia politică romantică un precursor al comunitarismului actual. Comunitatea e o realitate socială ireductibilă la suma indivizilor care o alcătuiesc. Comunitatea reprezintă o sinteză calitativă și, de aceea, are autonomie, probează anunite caracteristici care nu se regăsesc la nivelul comportamentelor și al psihologiei indivizilor. Pe de altă parte, individualismul metodologic este instrumentul predilect al cercetătorilor din epistemologia științelor sociale astăzi și reprezintă o consecință a nominalismului ca atitudine intelectuală și metodă de cercetare: faptul că în analiza fenomenelor sociale, doar individul cu intențiile și posibilitățile sale autonome are valoare explicativă. De asemenea, teoriile politice moderne de factură individualistă, contractualistă, consideră că individul este norma, că exclusiv individul este purtător de semnificație și valoare, că toate aranjamentele sociale trebuie să aibe ca finalitate individul, interesele, drepturile sale, bunăstarea sa.

Teoriile contractului social nu pot interpreta comunitățile culturale decât tot ca pe rezultatul unui acord mutual avantajos între membrii acestora. De aceea, aceste teorii că membrii unui grup își recunosc originea comună și apartenența etnică la grup doar atunci când sunt interesați politic, cu alte cuvinte, când sunt motivați ideologic să o facă. Individualismul metodologic nu poate explica însă pathosul cu care indivizii invocă identitatea culturală atât pentru a susține convingeri și ideologii naționaliste, cât și revendicări legitime de recunoaștere în spațiul public ale diferitelor minorități etnice. Anthony Smith critică instrumentalismul și modernismul anumitor interpretări ale națiunii, naționalismului și etnicității. Individualismul, apreciază Smith, nu poate explica virulența conflictelor etnice, sensibilitatea pe care o au masele față de apartenența la o comunitate care invocă o origine etnică și tradiții etno-culturale comune. (Smith, 1996, p.3/446)

Charles Taylor susține identitatea fondată pe diferență, o versiune de multiculturalism sensibil față de păstrarea diversității culturale, a modurilor de viață care în opinia sa reprezintă surse de autenticitate. În acest sens, el oferă o serie de argumente de tipul politicii recunoașterii împotriva imperialismului cultural, a hegemoniei culturii

BDD-V58 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:25 UTC)

occidentale. Charles Taylor a arătat cum recunoașterea se mută din planul social al recunoașterii rangurilor în epocile premoderne în plan interuman și intercultural, al recunoașterii demnității, deci a identității. (Taylor, 2009, pp. 43-44)

Cel mai interesant este că a nu-l recunoaște pe celălalt ca altul înseamnă să îți anulezi sau abandonezi propria identitate. Cultura, întrucât trebuie să aibe chip și identitate, este autolimitată ca expresie și răspândire. Nu se poate exprima și extinde până la anularea și anihilarea celoralte culturi. Deci nici cultura occidentală nu se poate extinde în detrimentul celorlalte forme și identități culturale fără să se autoanuleze. Mă interesează celălalt, dar nu pentru ceea ce are asemănător cu mine, ci pentru diferența care îmi reconfirmă identitatea. Nu celălat ca mine însumi, ci eu însumi ca celălalt, „soi meme comme un autre". (Ricoeur, 1993) Problema identității culturale are un potențial polemic și chiar subversiv la adresa unei ordini social-politice raționale (construite, reglementate contractual, care își proclamă neutralitatea și implicit indiferența față de valori, opinii, credințe, care au inevitabil coloritul unei perspective particulare, al specificului local). În condițiile migrației forței de muncă la nivel planetar, al acestui nou nomadism, unii autori liberali sau comunitarieni au reflectat asupra necesității politicii recunoașterii (Taylor, 1994) sau a cetățeniei multiculturale. (Kymlicka, 1995)

Este o adevărată echilibristică a factorilor de decizie să renegocieze permanent printr-o politică implicată recunoașterea diferențelor culturale, sau raportul dintre respectarea drepturilor fundamentale ale omului și respectarea drepturilor culturale. Politica recunoașterii este cu atât mai dificil de profesat în spațiul public multicultural, unde trebuie să se renegocieze permanent coexistența, un modus vivendi al diferitelor grupuri etnice. Cînd vin din partea comunităților etnice majoritare, care alcătuiesc baza demografică a statelor naționale, revendicările identitare, și mai ales cele referitoare la legătura cu teritoriul locuit, sunt percepute ca fenomen reacționar, ca o formă de xenofobie. Când vin din partea minorităților naționale sau a grupurilor de imigranți, ele sunt privite ca tentativă de subminare a ordinii publice, de nerespectare a legii sau de a crea un stat în stat. Liberalismul deontologic, postulând neutralitatea politicilor publice în raport cu opiniile, convingerile, loialitățile și apartenețele, a evacuat problema identității culturale în sfera privată, a alegerilor personale, a opțiunilor de conștiință și a libertății de expresie. Aceasta întrucât liberalismul deontologic caracterizează persoanele umane prin capacitateade a alege. Dar indivizii umani se definesc nu doar prin liberatea de a alege ca ființe raționale și autonome, ci și prin ceea ce aleg.

În lumea reală, ființa omenească se concepe pe sine nu ca fiind o persoană cu o diversitate de relații și atașamente contingente, ci ca fiind alcătuită din istoria și comunitatea din care face parte, cu toate consecințele contradictorii care decurg de aici. Omul alege (și e autonom), pentru că aparține unei culturi care îl definește în alegerile sale, le ordonează, le orientează și le colorează cu specific local. Alegerile sale sunt orientate și limitate de un orizont de semnificații structurat și structurant, care este furnizat concret de o cultură de apartenență. Persoana umană este și purtătoarea involuntară a unor valori culturale împărtășite în comunitățile de apartenețǎ, a unui stil de interpretare a experiențelor, a unei viziuni asupra lumii și a condiției umane.

Bibliografie:

Castells, M. (1997) *The Power of Identity*, vol. II, *The Information Age: Economy, Society and Culture*, Oxford: Blackwell.

De Maistre, J. (1994). *Considerations on France*, New York, Cambridge University Press

Fraser, N., Honneth, A. (2004) *Redistribution or recognition. A political-philosophical exchange*, London New York Verso

BDD-V58 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:25 UTC)

Geertz, C. (1963). *Old Societies and New States: The Quest for Modernity in Asia and Africa* (Glencoe, Ill.: Free Press).

Gutman, A (2003) *Identity in democracy*, Princeton and Oxford, Princeton University Press

Herder, J.G. (1774). *Auch eine Philosophie der Geschichte zur Bildung der Menschheit*, Weidmann

Kymlicka, W. (1995) *Multicultural citizenship: a liberal theory of minority rights*, Oxford: Oxford University Press.

Ricoeur, P. (1993). *Soi-même comme un autre*, Edition du Seuil.

Smith, A. (1986). *The Ethnic Origins of Nations*, Oxford: Blackwell.

Smith, A. (1991). *National Identity*, London: Penguin.

Smith, A. (1996). Culture, Community and Territory: The Politics of Ethnicity and Nationalism, *International Affairs* 72 (3), 445-458.

Taylor, Ch. (1994). *Multiculturalism: Examining The Politics of Recognition*, Princeton, N.J.: Princeton University Press.

*** Fribourg declaration on cultural rights (2007)

BDD-V58 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:25 UTC)